

Міжнародний досвід та підходи до вимірювання суспільного прогресу та якості життя як інструменту стратегічного планування

У статті розглянуто підходи до вимірювання якості життя у процесі стратегічного планування суспільного розвитку на національному рівні. Також наведено огляд існуючого досвіду моніторингу суспільного прогресу та якості життя населення країн Європейського Союзу та інших розвинених країн.

Ключові слова: якість життя, суспільний розвиток, суспільний прогрес.

В статье рассмотрены подходы к измерению качества жизни в процессе стратегического планирования общественного развития на национальном уровне. Также приведен обзор существующего опыта мониторинга общественного прогресса и качества жизни населения стран Европейского союза и других развитых стран.

Ключевые слова: качество жизни, общественное развитие, общественный прогресс.

In the article the approaches to quality of life measuring in the framework of strategic planning of society's progress at the national level are considered. Also it presents an overview of the existing experience in measuring society's progress as well as in quality of life monitoring of the European Union as well as the developed countries.

Постановка проблеми. Міжнародний досвід свідчить, що складовою процесу планування, розроблення та впровадження реформ є прогнозування їхнього впливу на якість життя населення з використанням науково обґрунтованих норм та критеріїв. Стратегічне планування розвинених країн на етапі цілепокладання встановлює орієнтири для подальшого моніторингу розвитку, серед яких чільне місце посідають бенчмаркінгові показники якості життя населення. Аналіз динаміки показників якості життя населення та нагальних проблем у цій сфері також є важливим для використання його результатів у комплексному процесі прийняття рішень для досягнення максимального ефекту при мінімальних затратах. Система індикаторів якості життя в будь-якій країні пропонує орієнтири, за якими влада та громадяни можуть вимірювати ефективність реалізації державних програм розвитку на додаток від суто суб'єктивного відчуття. Проблематика, яка пов'язана з якістю життя, наразі є об'єктом наукових досліджень у багатьох сферах знань, передовсім в економіці. Завдання використання показників якості життя населення та суспільного прогресу в процесі страте-

гічного планування розвитку є актуальним для прийняття відповідних управлінських рішень.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання стратегічного планування суспільного розвитку та вимірювання якості життя населення досліджені у працях І. Ансоффа, А. Сена, Д. Белла, Б. Нолана, Дж. Стігліца, Д. Філіпса, Ж-П. Фітуссі, Т. Фейхі, Й. Шумпетера та вітчизняних вчених І. Бондар, О. Грішнєвої, І. Крючкової, Е. Лібанової, І. Манцурова, О. Новікової, О. Плахової, Ф. Узунова, Л. Черенко.

Метою статті є висвітлення підходів та міжнародного досвіду вимірювання якості життя як моніторингової складової стратегічного планування суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Стратегічне планування національного розвитку насамперед закладає підґрунтя для сталого суспільного розвитку з метою підвищення рівня та якості життя населення країни. Якість життя є широким поняттям, що віддзеркалює загальний добробут суспільства, концепція якості життя виходить за рамки концепції рівня життя, в якій зосереджено увагу на матеріальних ресурсах (гроші, доступ до товарів і послуг), доступних людині. Концепція якості життя враховує такі категорії, як щастя, суб'єктивне благополуччя, свобода вибору способу життя, безпека, стан навколишнього середовища тощо. Якість життя є багатомірним поняттям, для його виміру використовуються як об'єктивні, так і суб'єктивні показники. Об'єктивні показники якості та рівня життя відстежуються статистичними установами та відомствами, на практиці виникають ускладнення з використанням суб'єктивних оцінок. На якість життя впливають екзогенні (технологія виробництва, інфраструктура, відносини з іншими групами або країнами, інститути суспільства, навколишнє середовище тощо) та ендогенні чинники (взаємодія в суспільстві, цінності людини або суспільства). Державне регулювання якості життя – це цілеспрямований вплив на політичні, економічні, господарські і соціальні та культурні процеси, що визначають якість життя громадян у широкому розумінні. Вперше термін «якість життя» з'явився у 50-х роках ХХ століття і використовувався в соціології, але поступово завдяки комплексності цього поняття якість життя стала предметом дослідження, інтерпретації та теоретичних узагальнень низки гуманітарних наук: філософії, соціальної психології, демографії, економіки. Протягом останніх двадцяти років проблематика якості життя населення перебуває у центрі уваги практиків державного управління.

Питання оцінки суспільного прогресу та вимірювання якості життя стоять на порядку денному на найвищому рівні, про що свідчать такі факти: підтримка рекомендацій Комісії з вимірювання економічних досягнень і соціального прогресу (Комісія Стігліц–Сен–Фітуссі); зобов'язання з боку Європейської комісії (викладені у комюніке «За рамками ВВП – вимірювання прогресу в мінливому світі»); загальноєвропейська дискусія, започаткована на Європейській конференції з вимірювання добробуту та сприяння суспільному прогресу (Париж, Франція, червень 2012 року), що була організована ОЕСР у співпраці з E-Frame (проект ЄС «Європейська система вимірювання прогресу») і Євростатом (конференція об'єднала понад 270 політиків, статистиків, науковців, які ініціювали обговорення питань нововведень у сфері оцінювання суспільного прогресу та добробуту); підтримка лідерами «Великої двадцятки» позиції щодо значущості нових методів вимірювань, щоб «краще брати до уваги соціальні та екологічні аспекти економічного розвитку» як невід'ємної частини зобов'язань по виконанню положень рамкової угоди щодо сильного, стійкого і збалансованого зростання (Пітсбург, США, 2009 року); діяльність Глобального проекту «Виміри суспільного прогресу» Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР); Стамбульська декларація (Всесвітній форум «Вимірювання та сприяння прогресу суспільства») тощо. Ця декларація містить заклик до дій за такими напрямками: (1) визначення нових вимірів прогресу на початку тисячоліття; (2) вивчення передового досвіду і підвищення обізнаності з питань надійних новітніх методик; (3) стимулювання міжнародних дискусій щодо статистичних даних та показників суспільного прогресу і міжнародних зіставлень; (4) вироблення загального суспільного розуміння розвитку у мінливих умовах; (5) розбудова статистичного потенціалу, особливо в країнах, що розвиваються, для підвищення доступності даних і показників, необхідних для управління; (6) використання показників суспільного прогресу у процесі розроблення програм і моніторингу їх виконання; (7) оцінка прогресу на шляху досягнення міжнародних цілей, таких як Цілі Розвитку Тисячоліття [8]. Глобальний проект «Виміри суспільного прогресу» також став орієнтиром для фахівців, що спеціалізуються з питань планування та вимірювання суспільного прогресу. ОЕСР розробила інтернет-платформу Wikiprogress для обміну інформацією між усіма партнерами та зацікавленими сторонами [9]. У процесі вироблення системних підходів до вимірювання якості життя у багатьох розвинених країнах враховуються рекомендації, викладені у звіті Комісії з вимірювання економічних досягнень і соціального прогресу (комісії Стігліц–Сен–Фітуссі), а саме: Рекомендація 1: У рамках оцінки матеріального добробуту необхідно розглядати дохід і споживання, а не виробництво; Рекомендація 2: Доцільно акцентувати увагу на домогосподарствах; Рекомендація 3: Необхідно розглядати дохід і споживання разом з оцінкою добробуту; Рекомендація 4: Потрібно приділяти більше ува-

ги розподілу доходів, споживання і багатств; Рекомендація 5: Необхідно включити неринкові види діяльності в показники доходів; Рекомендація 6: Якість життя залежить від об'єктивних умов життя людей та їх можливостей. Мають бути зроблені кроки для поліпшення показників стану здоров'я людей, освіти, особистої діяльності та екологічних умов. Зокрема, особлива увага має приділятися розробці та застосуванню надійних і достовірних показників соціальних зв'язків, участі у політичному житті і почуття захищеності, які можна використовувати для визначення задоволеності життям; Рекомендація 7: Показники якості життя у всіх відповідних сферах мають забезпечувати вичерпну і всеосяжну оцінку нерівності; Рекомендація 8: Дослідження мають бути спрямовані на оцінку зв'язку між різними аспектами якості життя кожної людини, а отримана інформація має використовуватися при розробці політики в різних сферах; Рекомендація 9: Статистичні установи мають надавати необхідну інформацію для комплексної оцінки якості життя, що дозволить розробляти різні скалярні індекси; Рекомендація 10: Показники об'єктивного і суб'єктивного добробуту надають ключову інформацію про якість життя людей. Статистичні установи мають включити в свої дослідження питання, які охоплюють оцінку життя людей, гедонічний досвід і їх пріоритети; Рекомендація 11: Для оцінки сталості необхідно визначити набір показників. Суттєва особливість компонентів цього набору має полягати в тому, що вони розглядаються як варіації ряду основоположних «запасів»; Рекомендація 12: Екологічні аспекти сталості заслуговують окремого спостереження за допомогою ретельно відібраного набору фізичних показників. Зокрема, необхідна наявність чіткого показника наближення до небезпечних рівнів загрози у навколишньому середовищі (наприклад, внаслідок зміни клімату або виснаження рибних запасів) [10].

Ще у середині минулого століття безумовного визнання набула концепція людського розвитку, згідно з якою людина, стан забезпечення її життєдіяльності є основною цінністю, виміром усіх соціально-економічних та соціально-політичних перетворень. Людський розвиток – це забезпечення прав людини, політична, економічна та соціальна свобода (на макрорівні) і розширення можливостей вибору людини, можливість вільно жити та займатися творчою та виробничою діяльністю, відчувати повагу до себе (на мікрорівні). Спрямоване саме на розвиток людини стратегічне планування («людиноцентричне» стратегічне планування) створює рамки для забезпечення умов як для розвитку людини, розкриття її творчого потенціалу, так і для сталого розвитку суспільства в цілому. Моніторинговою складовою такого планування є оцінка якості життя населення.

На Глобальному форумі з питань людського розвитку (22 березня 2012 року, Стамбул, Туреччина) Генеральний секретар ООН Бан Кі-Мун зазначив: «Концепція людського розвитку виникла у відповідь на обґрунтоване незадоволення використанням ВВП у якості міри людського прогресу. Хоча

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

це розуміння стало чимось на зразок еталону у нашій уяві про розвиток, зберігається необхідність кардинально змінити підходи до того, що саме ми цінуємо і як вимірюємо прогрес». Для вимірювання зрушень у суспільному бутті з акцентуванням на досягнення цінностей суспільства і розробляються нові підходи і індекси якості життя. Моніторинг суспільного прогресу та якості життя населення застосовується для міжкраїнових порівнянь (в основному міжнародними організаціями та науковими інституціями) та для вивчення відповідної динаміки на національному та субнаціональному рівні (для використання у процесі державного управління, стратегічного планування та прогнозування, планування та здійснення реформ, аналізу політики та моніторингу). На даний час у світі державними та дослідницькими установами розроблено більше 150 композитних індикаторів добробуту для оцінки ефективності країни в економічній, соціальній та екологічній сфері. Міжнародні дослідження стимулювали дискусії серед вчених і практиків, дослідницькі організації в усьому світі розробляють нові показники для оцінки якості життя.

Загально визнаним індексом, що віддзеркалює якість життя майже всіх країн світу, є Індекс людського розвитку Програми Розвитку ООН (ІЛР). Цей індекс є своєрідним рейтинговим показником, що дозволяє, в цілому, методологічно коректно та інформаційно обґрунтовано визначити місце кожної країни на єдиній шкалі. Розуміння якості життя як рівня розвитку та ступеня задоволення всього комплексу потреб і інтересів людей дозволяє розглядати якість життя як функцію і результат життєдіяльності соціального суб'єкта, який визначається реалізованим потенціалом людини в існуючих умовах. Фахівці ООН, які розробили концепцію та методику розрахунку ІЛР, прямо стверджують, що цей індекс є єдиним показником якості життя населення, що розраховується майже для всіх країн світу. Ця позиція в цілому поділяється практично всіма дослідниками, що спеціалізуються на проблематиці якості життя. ІЛР будується на мінімальному наборі показників (доходи, освіта, здоров'я) та розраховується для 187 країн світу протягом 20 років [1]. Сформована на глобальному рівні система Цілей Розвитку Тисячоліття ООН містить вісім цілей, 21 завдання розвитку та 60 індикаторів для кількісної оцінки суспільного прогресу (доходи, освіта, гендерна рівність, здоров'я, навколишнє середовище), що слугують орієнтирами зрушень у якості життя населення країн – членів ООН та є потужним моніторинговим інструментом розвитку [4].

На даний час база даних Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) за категорією «Якість життя» містить дані за 82 показниками, починаючи з 1950 року. У країнах, що входять в ОЕСР, для визначення якості життя використовують в основному соціальні індикатори, що характеризують здоров'я, стан освіти, занятість і якість трудового життя, дозвілля і відпочинок, споживання товарів і послуг, навколишнє середовище, особисту безпеку, можливості і соціальну активність. ОЕСР протягом останньої декади

здійснює дослідження якості життя та інструментів для вимірювання суспільного прогресу. Наслідком цієї роботи стала ініціатива «Краще життя», що надає змогу зрозуміти зрушення у добробуті людей та визначити відповідні драйвери цих зрушень. Фахівцями ОЕСР визначено 11 доменів (сфер), що мають суттєве значення для благополуччя, від охорони здоров'я та освіти до особистої безпеки та загальної задоволеності життям. Домени та відповідні показники були обрані з урахуванням рекомендацій Комісії з вимірювання економічних досягнень та соціального прогресу. Детальний аналіз надано у доповіді *How's Life Report*, який був першою спробою представлення набору показників добробуту для міжкраїнових співставлень. Також ОЕСР розроблено інноваційну платформу *Better Life Index* для висвітлення рейтингування 34 країн у інтерактивному режимі за індексом якості життя у розрізі наступних доменів (з використанням наведених показників за доменами): Доходи (Доходи домогосподарств), Робочі місця (Рівень зайнятості, Заробітна плата, Безпека, Рівень довготривалого безробіття), Житло (Кількість кімнат на людину, Плата за житлові послуги, Житлові зручності), Баланс праця–життя (Кількість занять з позанормованим робочим часом, Час, витрачений на дозвілля), Здоров'я (Тривалість життя, Самооцінка стану здоров'я), Освіта (Охоплення освітою, Роки навчання, Навички студентів), Громада (Соціальні мережі), Участь у суспільному житті (Консультації, Голосування), Екологія (Якість води, Викиди у повітря), Безпека (Кількість вбивств, кількість злочинів), Задоволеність життям (Задоволеність життям) [7].

У країнах ЄС моніторинг якості життя населення здійснюється Європейським фондом з питань покращення життя та умов праці (*European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*), який заснований у 2000 році (Дублін, Ірландія). Європейський фонд з питань покращення життя та умов праці збирає, аналізує і публікує дані 27 країн – членів ЄС і 2 країн–кандидатів (Хорватії і Туреччини). Показники поділені на групи за 12 доменами, що відбивають різні сторони якості життя (Здоров'я, Зайнятість, Депривація, Освіта, Сім'я, Соціальна участь, Житло, Навколишнє середовище, Транспорт, Безпека Відпочинок, Задоволеність життям) [2].

Одним із найбільш відомих підходів до вимірювання якості життя є методика, розроблена *Economist Intelligence Unit* (EIU). Розрахунки композитного індексу якості життя (опубліковані у журналі «*The World in 2005*») базуються на власній моделі за обраними доменами і результатах опитувань населення, що були проведені EIU шляхом електронних інтерв'ю (опитано більше 3 тисяч респондентів). Респонденти оцінювали різні фактори, пов'язані з якістю життя, за п'ятибальною шкалою. У процесі розроблення моделі фахівці EIU врахували той факт, що у 24 країнах ЄС матеріальний добробут вважається найважливішим критерієм задоволеності життям (за даними опитування 28 країн Євробарометром), тому найбільшу увагу було приділено розрахункам ВВП на душу населення за паритетами купівельної спроможності. Індекс якості життя

Інституційне забезпечення регулювання особистих потреб

Перший домен – Здоров'я	
Очікувана тривалість життя при народженні	Очікувана тривалість життя у віці 65 років
Очікувана тривалість здорового життя	Дитяча смертність
Поганий стан здоров'я	Хронічні захворювання
Паління	Надмірна вага
Знижена маса	Відстань до лікаря загальної практики
Відстань від лікарні загального профілю	Медичні працівники
Задоволеність національною системою охорони здоров'я	Якість послуг національної системи охорони здоров'я
Витрати на охорону здоров'я у відсотках від ВВП	Витрати у рамках сектору охорони здоров'я
Другий домен – Зайнятість	
Рівень зайнятості	Рівень безробіття
Тривале безробіття	Рівень безробіття серед молоді
Робота під стресом	Робота під контролем
Робота рутинна	Робота в стислі терміни
Робота в небезпечних або шкідливих для здоров'я умовах	Робота не залишає часу для сім'ї
Партнери/сім'я незадоволені роботою	Втома після роботи
Задоволення від роботи	Важливість роботи
Вірогідність втрати роботи	Очікувані особисті ситуації на роботі
Кількість годин роботи на тиждень	
Третій домен – Депривації (позбавлення) за доходами	
Нерівність розподілу доходів	Індекс Джині
Індекс депривації (позбавлення)	Труднощі, зведення кінців з кінцями
Неспроможність заплановано сплачувати рахунки	Неспроможність платити за харчування
Задоволеність рівнем життя	Незадоволеність фінансовим станом
Очікуваний фінансовий стан домогосподарства	Ризик тривалої бідності
Ризик бідності	
Четвертий домен – Освіта	
Навички читання	Навички в математиці
Навички в галузі науки	Середня освіта (20–24 років)
Охоплення вищою освітою	Участь жінок у вищих навчальних закладах
Середня освіта (25–64 років)	Участь у тренінгах або курсах
Державні витрати на освіту	Якість системи освіти
Задоволеність освітою	
П'ятий домен – Сім'я	
Рівень розлучень	Сім'ї з одним із батьків
Сім'ї, що складаються з однієї людини	Вік жінки при народженні першої дитини
Кількість позашлюбних народжень	Догляд за хворими, інвалідами або людьми похилого віку на дому
Задоволеність сімейним життям	Важливість сім'ї
Відчуття виключеності із родини	Справедливий розподіл сімейних обов'язків
Підтримка з боку членів сім'ї	Загальний коефіцієнт шлюбності
Середній вік вступу в перший шлюб	
Шостий домен – Соціальна участь	
Контакти з сусідами	Зустрічі з друзями або родичами
Членство в організації	Відвідування релігійних служб
Діяльність у релігійній організації	Діяльність у політичній чи благодійній організації
Діяльність в організації з особистих причин	Використання Інтернету
Доступ до Інтернету	Довіра до представницької демократії
Довіра до людей	Задоволеність суспільним життям
Голосування в останніх виборах	
Сьомий домен – Житло	
Кількість людей у кімнаті	Відсутність додаткової площі
Туалет на дворі	Проблеми з житлом
Оренда житла	Пряма власність житла
Власність житла за іпотекою	Середні витрати на житло
Ускладнення з оплатою житла	Отримання допомоги на житло
Задоволеність житлом	
Восьмий домен – Навколишнє середовище	
Відстань до банкомата	Відстань до кінотеатру
Відстань до магазину чи супермаркету	Відстань до найближчого дитячого садку

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Відстань до найближчої початкової школи	Забруднення від транспорту або промисловості в районі
Скарги на якість питної води	Скарги на шум
Скарги на розміщення відходів	Скарги на відсутність зелених насаджень
Скарги на пошкодження краєвиду	Будинки в поганому стані
Район не має доброї репутації	Задоволеність місцем проживання
Дев'ятий домен – Транспорт	
Загальна мобільність	Щільності залізниці
Володіння автомобілем	Безпека дорожнього руху (аварії)
Безпека дорожнього руху (зі смертельним результатом)	Час на поїздки
Час, потрібний щоб дістатися до наступної зупинки громадського транспорту	Скарги на транспортний трафік
Якість громадського транспорту	Домогосподарства, які не можуть дозволити собі автомобіль
Десятий домен – Безпека	
Грабежі і крадіжки	Крадіжки у минулому році
Крадіжки в останні п'ять років	Сексуальні злочини
Напади і погрози	Випадки корупції
Обман споживачів	Злочинність та вандалізм
Вандалізм і крадіжки в місцевості	Занепокоєність з приводу крадіжки
Небезпека ходити у нічний час	Відстань до найближчого поліцейського відділку
Довіра до поліції	Довіра до судової системи
Задоволеність роботою поліції	
Одинадцятий домен – Відпочинок	
Час, витрачений на сімейні заходи	Час, витрачений на спорт
Час, витрачений на соціальні заходи	Час, витрачений на культурні заходи
Час, витрачений на відпочинок	Час, витрачений на волонтерську роботу чи політичну діяльність
Час, витрачений на те, щоб дивитися телевізор	Участь молоді у спорті
Використання молоддю мультимедіа	Участь молоді у заходах на свіжому повітрі
Участь молоді у творчій діяльності	Участь молоді у субсидіарних заходах
Звичка молодих людей читати	Задоволеність кількістю вільного часу
Важливість дозвілля	Нестача часу на захоплення та інтереси
Дванадцятий домен – Задоволеність життям	
Індекс корупції	Рейтинг політичної системи
Якість соціальних послуг	Напруженість у відносинах між багатими і бідними
Напруженість у відносинах між молодими і літніми людьми	Напруженість у відносинах між працівниками і керівництвом
Напруженість у відносинах між різними етнічними групами	Намагання людей отримати переваги
Намагання людей бути корисними	Членство у групі, яка дискримінована
Задоволеність життям	Оптимізм
Щастя	

Джерело: побудовано автором на основі [2].

(quality-of-life index), розрахований EIU, поєднує в собі як об'єктивні дані статистичних агентств, так і суб'єктивні оцінки якості життя. Аналітики EIU побудували регресійну модель, яка на 80% описує результати опитувань і дозволяє здійснювати оцінки якості життя майже всіх країн. Модель враховує показники у розрізі наступних доменів: (1) Матеріальний добробут (Material wellbeing), що вимірюється ВВП на душу населення за ПКС у дол.США (джерело даних Economist Intelligence Unit); (2) Здоров'я (Health), що оцінюється за середньою очікуваною тривалістю життя при народженні (джерело – Бюро цenzів США); (3) Політична стабільність та безпека (Political stability and security), оцінювана за власними оцінками EIU (джерело даних Economist Intelligence Unit); (4) Сімейне життя (Family life) – кількість розлучень на 1000 мешканців, конвертована у індекс від 0 до 1 (джерело даних – Євромонітор); (5) Суспільне життя (Community life), що оцінюється за шкалою від 0 до 1 (джерело даних – MOT, World Values Survey); (6)

Клімат та географія (Climate and geography), що оцінюється за широтою, відмінностями країн з більш теплим і холодним кліматом (джерело даних – CIA World Factbook); (7) Безпечність роботою (Job security) – оцінювана за рівнем безробіття у відсотках (джерело даних Economist Intelligence Unit, MOT); (8) Політична свобода (Political freedom), що оцінюється за усередненими індексами політичної і суспільної свободи, країни оцінюються за шкалою від 1 (повністю вільна) до 7 (невільна), (джерело даних – Freedom House); (9) Гендерна рівність (Gender equality), що оцінюється за відношенням середніх доходів чоловіків та жінок (джерело даних – Звіти з людського розвитку ПРООН). Ці показники входять до індексу з вагами, що визначаються на підставі коефіцієнтів багатофакторної регресії з певними корективами. У процесі розроблення моделі використовувалися інші фактори, які не були враховані, оскільки виявилися статистично незначущими [6]. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) розраховує

Індекс якості життя населення на підставі власної методики МБРР з використанням набору показників (у тому числі враховуються: щільність населення; ВВП на душу населення; рівень бідності за абсолютним виміром; коефіцієнт дитячої смертності; загальний рівень фертильності; рівень грамотності дорослих; доступність послуг охорони здоров'я). Легатум Інститут (Legatum Institute) розраховує рейтинг добробуту для 110 країн світу, в яких проживає 93% населення планети і виробляється 97% світового ВВП. Дані засновані на аналізі 89 різних показників за 8 доменами: економіка, рівень розвитку підприємництва і можливостей в бізнесі, державне управління, освіта, охорона здоров'я, рівень безпеки, особиста свобода і соціальний капітал. У 2006 році дослідницька організація New Economics Foundation розробила Світовий індекс щастя (Happy Planet Index), що розраховується на підставі трьох показників: задоволеності людьми своїм життям, очікуваної тривалості життя і «екологічного сліду» (негативних наслідків економічного зростання для навколишнього середовища). Моніторинг основних макропоказників соціально–економічного розвитку майже п'ятдесяти країн світу протягом останніх років здійснюється на базі Міжнародного Інституту розвитку менеджменту (International Institute for Management Development, Лозанна, Швейцарія) в рамках «Проекту світової конкурентоспроможності» (World Competitiveness Project). За результатами цього моніторингу науковою спільнотою проводиться різноаспектний порівняльний аналіз країн, будуються різні рейтинги, виявляються тенденції (The World Competitiveness Yearbook). Результати аналізу щорічно публікуються і обговорюються фахівцями, в тому числі на Всесвітньому економічному форумі. Серед приблизно трьохсот показників, що відслідковуються, більше 100 показників оцінюються експертно (так звані «Soft Variables»). Зокрема, у складі експертно оцінюваних показників можна побачити такі інтегральні властивості якості життя населення як «Якість системи освіти», «Рівень соціальної злагоди в суспільстві», «Рівень персональної та майнової безпеки члена суспільства», «Ступінь розвитку фундаментальних досліджень та їх впливу на економічний і технологічний розвиток країни», і, нарешті, синтетична категорія вищого рівня спільності – «Якість життя». Всі перелічені (і ряд інших) синтетичних категорій якості життя населення оцінюються за десятибальною шкалою. Цей приклад можна розглядати як угоду фахівців з макроекономічного міжкрайового аналізу, що визнає існування різних інтегральних категорій якості життя і надає можливість їх вимірювання для однієї окремо взятої країни.

На національному рівні моніторинг якості життя здійснюється протягом тривалого часу у багатьох розвинених країнах. Країни, які здійснюють моніторинг якості життя населення та враховують аналіз його результатів у практику державного управління, очолюють міжкрайові рейтинги з якості життя, людського розвитку та конкурентоспроможності. Серед таких країн США, Канада, Нова Зеландія, Велика Британія, Японія та низка країн Європейського Союзу.

У США накопичено значний досвід вимірювання та аналізу різних інтегральних категорій якості життя населення на науковому та інституційному рівні. Бюро цenzів США видає з 1960 року спеціальні збірники показників Social Indicators, в яких фігурують різні синтетичні показники якості життя. Американська некомерційна організація «Комітет з демографічної кризи» веде оцінку якості життя в найбільших містах світу за показниками: вартість харчування, житлові умови; зв'язок; освіта; охорона здоров'я; рівень шуму; вуличний рух; чистота повітря, громадська безпека. Відомі науковці Кемпбелл, Конверс і Роджерс у дослідженні «Якість життя в Америці» (1976) виділяють наступні соціально значущі індикатори якості життя: здоров'я; сімейні відносини; економічна і політична ситуація в країні; наявність друзів; житло; цікава робота; місце проживання; віросповідання; захоплення; надійність банку; участь у політичному житті. Д.М. Морріс запровадив новий індекс Фізичної якості життя (Physical Quality of Life Index), за яким проводив дослідження тенденцій змін якості життя у 127 країнах світу з 1960 по 1985 рік. Він використовував три показники: тривалість життя, дитяча смертність та рівень грамотності населення. Д. Прінгл застосовує систему індикаторів якості життя, засновану на використанні ряду статистичних оцінок, які характеризують рівень зайнятості, стан здоров'я населення, рівень злочинності тощо. При цьому автор вказує на те, що багато складових елементів якості життя є кількісно не вимірюваними (наприклад, суб'єктивна задоволеність життям). Система показників якості життя у США складається з наступних доменів: Навколишнє середовище; Демографічна ситуація; Зайнятість; Умови праці; Рівень життя; Соціальне забезпечення; Охорона здоров'я; Освіта; Житлові умови; Культура, відпочинок, розваги; Транспортне забезпечення; Національна оборона; Правовий захист громадян. У США накопичено значний досвід аналізу та виміру різних інтегральних категорій якості життя населення на науковому та інституційному рівні.

У Канаді досвід вивчення якості життя населення налічує понад десять років. Тенденції змін в якості життя вивчалися за часовим виміром (з 1994 року) та у регіональному розрізі (рейтингування провінцій). У 2012 році був представлений зведений індекс – канадський індекс добробуту (Canadian Index of Wellbeing – CIW) [5]. Розробники індексу зазначають, що він відображає реальне життя і є потужним інструментом для об'єктивної оцінки наслідків політики і реалізації програм, що використовується органами влади всіх рівнів. ОЕСР визнала, що Канада перебуває в авангарді міжнародного руху з вимірювання суспільного прогресу і якості життя. Багато факторів впливають на визначення CIW, який розраховується за даними Статистичного управління Канади та інших джерел. Індекс розраховується з використанням 64 ключових індикаторів за восьма взаємозалежними доменами: Громадське життя, Демократична Участь, Освіта, Довкілля, Здоров'я, Дозвілля і культура, Рівень життя, Використання часу. У Канаді здійснено моніторинг зрушень за кожним доменом з базового 1994 року по

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

2008 рік. Слід зазначити, що якість життя населення Канади покращилась за п'ятьма напрямками: рівень життя, громадське життя, демократична участь, освіта та здоров'я населення, регрес спостерігається за трьома доменами (навколишнє середовище, використання часу, дозвілля та культура). На субнаціональному (регіональному) рівні у Канаді накопичено значний досвід використання показників якості життя у державному управлінні (суспільна цінова доступність, здоров'я, безпека, участь у суспільному житті, соціальна інфраструктура, якість роботи, житлових умов). Крім того, на рівні провінцій здійснювався власний аналіз якості життя. Так, наприклад, у провінції Онтаріо протягом тривалого часу у державному управлінні застосовується індекс якості життя, який складається з 12 показників.

У Новій Зеландії з 1999 року реалізується проект «Якість життя», метою якого є забезпечення органів влади інформацією про якість життя населення. Система показників містить 68 ключових індикаторів (186 інтегральних показників), які структуровані за 10 доменами: Населення, Пізнання і вміння, Здоров'я, Безпека, Житлові умови, Громадянські та політичні права, Рівень життя, Економічний розвиток, Навколишнє середовище, Антропогенне навантаження на навколишнє середовище. В Японії використовується система індикаторів за трьома доменами: Сімейні відносини, Суспільні відносини, Трудові відносини.

В Україні дослідження з вимірювання якості життя мають фрагментарний характер та не завжди враховуються у процесі прийняття рішень. Одним із прикладів є розроблена фахівцями Інституту демографії і соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України методика вимірювання людського розвитку на субнаціональному рівні. За нею розраховуються індекси у розрізі наступних доменів: демографічний розвиток; розвиток ринку праці; матеріальний добробут населення; умови проживання населення; рівень освіти населення; стан та охорона здоров'я; соціальне середовище; екологічна ситуація; фінансування людського розвитку. Потужним інструментом оцінювання якості життя населення України і моніторингу зрушень за його основними вимірами є система завдань і індикаторів Цілей Розвитку Тисячоліття ООН, адаптованих для України. Міністерством економіки України та ПРООН в Україні у 2010 році було здійснено перегляд матриці завдань і індикаторів ЦРТ, адаптованих для України, яка складається із 7 цілей, 15 завдань та 33-ох індикаторів для моніторингу прогресу. Система ЦРТ включає: Ціль 1. Подолання бідності; Ціль 2. Забезпечення якісної освіти впродовж життя; Ціль 3. Забезпечення гендерної рівності; Ціль 4. Зменшення дитячої смертності; Ціль 5. Поліпшення здоров'я матерів; Ціль 6. Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів; Ціль 7. Сталий розвиток довкілля [4]. Експерти Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД) розробили власну методику розрахунку індексу якості життя і провели дослідження щодо міжнародних співставлень за цією методикою (за

2007–2008 роки). Для визначення відносних результатів Україну було порівняно з іншими країнами у розрізі наступних доменів: добробут, суспільство, охорона здоров'я, освіта, довкілля. Дослідження базувалось на аналізі відповідних показників, критерії для відбору показників були наступні: відповідність; приналежність до відповідної сфери; можливість та доцільність впливу державної політики; достовірність та періодичність статистичних даних. За результатами порівняльного аналізу Україна посіла 57-ме місце (у 2007 році) та 53-тє у 2008 році із 63 можливих (порівняно 63 країни) [3]. Частково така оцінка відповідає результатам досліджень авторитетних міжнародних організацій. На шкалі міжкраїнових порівнянь Україна посідає 76-тє місце (0,729) з 187 країн за Індексом людського розвитку ПРООН 2011 року (лідери рейтингу – Норвегія, Австралія, Нідерланди, США, Нова Зеландія); 98 місце (5,032) з 111 країн за індексом якості життя The Economist Intelligent Unit (лідери рейтингу – Ірландія (8,333), Швейцарія, Норвегія, Люксембург, Швеція, Австралія); 69 місце з 110 країн за індексом Legatum Institute (лідери – Норвегія, Данія, Фінляндія); 73 місце у 2011 році (60 балів) з 194 країн за індексом якості життя International Living (у 2011 році лідери рейтингу – США, Нова Зеландія, Мальта, Франція, Монако); 49 місце із 100 країн за індексом Newsweek (63,97 балів); освіта 40-е місце, здоров'я 75-тє, динаміка економічного розвитку – 66-тє, політична ситуація 50-тє, якість життя 40-е місце (лідери – Фінляндія, Швейцарія, Швеція).

Висновки

Моніторингова складова стратегічного планування у першу чергу має базуватися на оцінюванні якості життя населення. Комплексна методологія вимірювання якості життя населення має забезпечити можливість: здійснювати моніторинг/оцінку відповідних показників; проводити аналіз стану якості життя населення; вивчати відповідні проблеми; виробляти соціально-економічну політику, враховуючи вплив її реалізації на якість життя населення, в першу чергу найбільш вразливих груп. Перевагою застосування системи показників якості життя є можливість аналізу динаміки змін за окремі періоди, коли ведуться спостереження, з тим, щоб вектор розвитку суспільства не підлягав сумніву. Крім того, що також дуже важливо, зберігається можливість аналізувати окремі компоненти якості життя і проявів нерівності, які можуть нівелюватися і залишатися поза увагою ті чи інші не вирішені проблеми в окремих сферах життєдіяльності населення. Дотримання принципу «просторової порівняльності» надасть можливість використовувати інструменти суспільного бенчмаркінгу (на макрорівні шляхом забезпечення коректних міжкраїнових порівнянь, на мезорівні – порівняння якості життя на субнаціональному рівні сприятиме вирівнюванню регіональних диспропорцій). Дотримання принципу «часової порівняльності» слугуватиме підґрунтям для вивчення динаміки якості життя, прогнозування та вироблення відповідної політики, спрямованої на покращення якості життя.

Для розроблення та практичного застосування уніфікованої методики вимірювання якості життя в Україні необхідним є: введення єдиного понятійного апарату, визначення та поширення узгодженого визначення якості життя, його науково-теоретичне обґрунтування; досягнення балансу між суб'єктивною і об'єктивною складовими категорії «якість життя»; розроблення системи доменів, показників та визначення інструментарію; забезпечення відкритості процесу розроблення та використання методики. Також необхідним вважається вивчення прогнозованих наслідків політики та реалізації програмних документів на якість життя населення та врахування позаекономічних чинників зростання.

Список використаних джерел

1. Доклад о человеческом развитии «Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех» / ПРООН, Нью-Йорк, 2011. – 176 с.
2. Офіційний сайт Європейського фонду з питань покращення життя та умов праці [Електрон. ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eurofound.europa.eu/>

3. Офіційний сайт Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу – http://www.icps.com.ua/files/articles/50/28/nl_ukr_20090323_0444.pdf

4. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010 / Національна доповідь. Лібанова Е.М., Крючкова І.В., Мусіна Л.А. та ін./ Міністерство економіки України. – К.: Вид-во «КІС». – 2010. – 107 с.

5. Canadian Index of Wellbeing [Електрон. ресурс]. – Режим доступу – <http://ciw.ca/en/>

6. Economist Intelligence Unit [Електрон. ресурс]. – Режим доступу – http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf

7. OECD Better Life Index [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу – <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>

8. OECD Better Policies for Better Lives [Електрон. ресурс]. – Режим доступу – <http://www.oecd.org/dataoecd/40/19/40019626.pdf>

9. OECD Wikiprogress [Електрон. ресурс]. – Режим доступу – http://www.wikiprogress.org/index.php/Main_Page

10. Report of International Commission on Measurement of Economic Performance and Social Progress. Chair: J. Stiglitz. Adviser: A. Sen. Coordinator: J.P. Fitoussi. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу – <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>

Т.М. БУЛАХ,
к.е.н., доцент, КНУКіМ,
Л.О. ПЛАХОТНІКОВА,
к.е.н., доцент, НАКККіМ

Методологічні аспекти стратегічного планування соціального розвитку села

У статті розглянуті етапи процесу стратегічного планування з позиції врахування соціальних аспектів розвитку села.

Ключові слова: соціальний розвиток села, планування, стратегічне планування.

В статье рассмотрены этапы процесса стратегического планирования с позиции учета социальных аспектов развития села.

Ключевые слова: социальное развитие села, планирование, стратегическое планирование.

In the article the considered stages of process of the strategic planning are from position of account of social aspects of development of village.

Keywords: social development of village, planning, strategic planning.

Постановка проблеми. Аналіз динаміки процесів, що визначають рівень життя сільського населення на сучасному етапі, вказує на незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для яких нині характерні глибока демографічна криза, брак мотивації до праці, безробіття, витік трудових ресурсів, занепад соціальної інфраструктури та

«вимирання» населених пунктів. Збереження зазначених тенденцій у соціальному розвитку ставить під загрозу як розвиток аграрного сектору та інших сфер економічної діяльності на селі, збереження соціальної стабільності серед селян та його економічний розвиток в цілому. Соціальний розвиток села є досить складним процесом, який вимагає перспективного і комплексного підходу, забезпечити який можливо лише за умов застосування методології стратегічного планування. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага методологічним аспектам стратегічного планування соціального розвитку села. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі вітчизняні вчені, як С. Гудзинський, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, П. Саблук, М. Хвесик, В. Юрчишин, К. Якуба; зарубіжні – Л. Ван Демпел, Ж. Вілкін, Т. Дуча, Х. Каравелі, М. Кларк, Т. Лонч та багато інших. Однак в Україні ця проблема потребує подальшого дослідження.

Метою статті є необхідність розглянути етапи процесу стратегічного планування з позиції врахування соціальних аспектів розвитку села.